

Зурлата и сродните инструменти на неа на Балканот

Апстракт

Зурлата како музички инструмент има голема распространетост во еден поширок регион од светот и во земјите од Балканот што укажува на нејзиното влијание и рамноправно учество во градењето и одржувањето на културниот живот на населението кое е населено во овие региони. Во многу случаи зурлата придружена со тапанот претставува музичка придружба на бројни настани поврзани со животот на луѓето што укажува на нејзиното длабоко вкоренување кај народите кои ги населуваат овие простори. Преку поставената тема, базирајќи се на досегашните истражувања поткрепени со личните теренски истражувања ќе го разгледаме присуството на музичкиот инструмент зурла и инструменти сродни на неа кои се употребувале или сèуште се употребуваат кај народите од Балканските земји.

Клучни зборови: зурла, инструменти, сродни, исти.

Вовед

Во музичката етноорганологија постојат одредени поставени критериуми по кои ќе се истражува некој музички инструмент, критериуми преку кои можеме да дојдеме до сознанија поврзани со самиот музички инструмент кој е предмет на нашето интересирање. Како истражувачи на инструменталната музика која е резултат на музичките инструменти, многу често наидуваме на прашањето, кој инструмент чив е, од каде потекнува, кој прв го употребил итн. Од овие причини е исто толку комплексен одговорот на прашањето околу автохтоноста на некој музички инструмент кој е дел од региони со различна културна традиција, соседни или оддалечени. Ова го велíme од причина што задлабочувањето во некои теми поврзани со потеклото на инструментот можат да не одведат во друг правец кој ќе не оддалечи од пројавениот интерес насочен кон тоа, каде и колку некој инструмент се задржал до денес.¹ Овие прашање поврзани со народните музички инструменти се посебно сензитивни и бараат голема флексибилност при изнаоѓањето на одредени одговори, одговори до кои се доаѓа преку мошне студиоми продлабочени истражувања. Наше мислење дека во 21 век во време на масовна глобализација во сите сфери, многу е поважно да обртиме внимание на тоа колку некој

¹ Само ќе ја укажеме и улогата на изработувачите на овие инструменти кои со нивната работа допринеле за зачувување на инструментите и нивниот стремеж да изработат инструмент кој ќе одговори на потребите на заедницата што понатаму гарантира негова долгорочна употреба во средина.

инструмент се задржал на одредена територија (држава или регион) и дали инструментот сèуште наоѓа практична примена па потоа да почнеме да трагаме по неговите корени. Имајќи во предвид дека предмет на нашиот интерес е музичкиот инструмент зурла и инструментите слични на него, во овој труд ќе ги изоставиме прашањата кога и каде првпат се појавиле инструментите од овој тип туку само ќе ја увидиме неговата употреба на Балканскиот полуостров. Временскиот период за кој ќе зборуваме е во рамките на периодот во кој се пишуваат објавените публикации поткрепени со нашите теренски истражувања во Р. Македонија и Р. Бугарија во втората деценија на 21 век.²

Зурлата во светот и во Балканските земји

Како музички инструмент со слична или потполно иста конструкција и составни делови е распротранета во еден поширок регион и од светот. Бројни извори укажуваат на нејзината употреба во Кина, Неапол, Северна Африка (Мароко), Авганистан, Пакистан, Азербејџан, Грузија, Ерменија, Турција а на Балканскиот полуостров зурлата е присутна во Р.Македонија, Бугарија, Грција, Албанија, Јужна Србија, Босна и Херцеговина, Хрватска и Романија (Ђорђевић, 1926: 390; Širola, 1932:53-54; Кличкова - Георгиева, 1964: 774; Stepanov, 1964: 283; Качулев, 1967: 252; Димоски, 1971: 298; Пајтонџиев, 1973: 56; Picken, 1975: 499-500; Тодоров, 1975: 87; Hoerbuerger, 1976: 32-33; Hoerbuerger, 1986: 239; Krajtmajer, 1988: 378, 1990: 459; Арбатски, 1999: 14; Dimov, 2007: 151; Пејчева - Димов, 2002: 18; Koenig-Seeman, 2015: 11). За употребата на зурлата на Балканските земји, бугарскиот етномузиколог Илија Манолов вели дека зурлите освен во Бугарија се среќаваат во различни области на Југославија, Албанија и Грција (Манолов, 1974:44).³ За зурлата во Хрватска која беше дел и од поранешна Југославија за која се зборува во некои од претходно цитирани извори, мораме да кажеме дека станува збор за инструмент кој е сличен на зурлата, инструментот *сопиле* (*сопила*). Андијана Гојкович вели дека иако сопилите и зурлите се од фамилијата обоа, со двојно ударно јазиче, тие во Југославија се од различно потекло. „Сопилите дошле од Запад, веројатно кон крајот средниот на век, што може да се заклучи врз основа на латинските извори каде се спомеуваат “пифари“ а истиот термин се среќава и во дубровничките архивски документи. Освен тоа, во Абрџима (Abruzzi) во Италија, сеуште донекаде се зачувал оној стар облик на шалмај, инструмент сличен на сопилата, наречен пиферо (*piffero*) (Gojković, 1989:28). И Божидар Широла вели дека значајна разлика помеѓу сопилата и зурлата се забележува во тоа што телото (корпусот) кај зурлата е составено од еден дел додека телото кај сопилата е составено од три дела (Širola, 1932:53).

² Одговорите за тоа од кога датира инструментот на опфатениот простор, односно, временскиот простор преку кој тој станува дел од инструменталната музичка традиција ги бараме во досега објавената литература која укажува на конкретен период во кој се вршени истражувањата и преку самите свирачи како носителите на зурлациската традиција кои во својата свест имаа зачувано информации кои ги стекнале по пат на усмено пренесување од страна на нивните претходници кои им ја пренеле зурлата и зурлациската музика.

³ До 1991 година Југославија ја сочинуваа пет републики и тоа: Словенија, Хрватска, Босна и Херцеговина, Србија и Македонија и две покраини, Косово и Војводина. Истражувањата што се вршени до 1991 година во границите на Југославија, се однесуваат на териториите на сите овие републики.

Заедничкото помеѓу овие два *слични* инструменти нивната форма и писката со двојно ударно јазиче. Лозанка Пејчева и Венцислав Димов велат дека во Хрватска покрај зурлата на која свират Ромите е присутен и инструментот сопила (на кој свират Хрвати) (Пејчева - Димов, 2002:14). Инструмент близок со зурлите среќаваме во Босна, инструмент со иста форма на корпусот кај кого тонот исто така се добива со помош на писка со двојно ударно јазиче. Винко Крајтмајер пишувајќи за изработувањето на музичкиот инструмент свирала и зурла во Босна приложува неколку скици со свирала и зурли и нивните составни делови од кои се гледа дека станува збор за скоро идентични инструменти но разликата е во бројот на мелодиски отвори [Krajtmajer, 1990: 459]. Оваа разлика во бројот на мелодиски отвори укажува дека станува збор за инструмент сличен на зурлата но со разлика во тонските можности од кои што зависи градењето на мелодиите кои се засноваат на локалната вокална и инструментална традиција. Не ја исклучуваме веројатноста дека станува збор за одредена модификација на зурлата и дека истите зурли некогаш биле присутни и во денешна Босна. Јуриј Арбатски сумирајќи ги истражувањата на Владимир Ѓоргевиќ, Божидар Широла и Сима Тројановиќ констатира дека зурлата се користи во Македонија, Србија, Западна Бугарија и Источна Албанија (Арбатски, 1999: 14). Феликс Хоербургер во своите истражувања на зурлата во Грција вели дека Грчката Македонија е веројатно најважниот регион во кој се свират зурли и дека е неспорна врската со зурлациската традиција во Југословенска Македонија. „Се свират истите инструменти, голема зурла и тапан кој што е со приближна иста големина. Зурлата во Грција е распространета главно во северниот дел, регионот кој граничи со југословенската и бугарската граница“ (Hoerburger, 1976: 32-33). За зурлата во Бугарија Лозанка Пејчева и Венцислав Димов велат дека таа има генетичка, структурална и функционална блискост со нејзините сродни инструменти во Република Македонија, Грција и Турција (Пејчева - Димов, 2002: 18). Од нашите сознанија стекнати на терен, можеме да ја потврдиме констатацијата на Пејчева и Димов бидејќи зурлите во Р. Македонија се идентични со зурлите кои се употребуваат во Бугарија и Грција но ќе ги додадем и зурлите кои се употребуваат во Косово и Јужна Србија и сродните зурли во делови од Албанија. Разликата можеби можеме да ја согледуваме исклучиво во димензиите од кои произлегуваат неколкуте видови зурли и музиката која се произведува на овие *исти* зурли односно можеме да зборуваме за разлика во музичкиот говор на еден ист инструмент односно музички дијалект базиран на регионот во кој се употребува зурлата. Од овие причини ние би сакале да бидеме конкретни и кога велиме сродни инструменти, за зурлите кои се користат во еден поширок регион слободно можеме да кажеме дека всушност станува збор за сосема идентични инструменти со исти составни делови, ист број на мелодиски отвори и исти тонски можности. Разликата помеѓу овие исти инструменти кои се користат во различни региони од светот можеме да ја увидиме само музика која што е создавана и се базира на локалната музичка културна традиција карактеристична за регионот во кој се свири на зурла и прилагодена на оние на кои што им е наменета музиката на зурла. Веселка Тончева во своите истражувања во Голо Брдо, Албанија ја забележува употребата на зурлата и во 21 век (Тончева, 2009: 86). Ѓорѓи Токов, изработувач на зурли од Петрич, Р. Бугарија вели дека на зурли изработени од него свират зурлаците од Грција што укажува на тоа дека

станува збор за исти зурли кои се употребуваат во овие две земји (Ѓ.Т.). Изработувачот на каба зурли од Тетово, Фариз Хајрула вели дека неговите каба зурли ги земаат и свират на нив и зурлациите од Косово и Јужна Србија (Ф.Х.). Ова ни укажува на миграцијата на еден ист инструмент кој се употребува на една поголема територија. Како еден од најголемите обединители кои ја градат врската на овој инструмент од различните региони на Балканот се инструменталистите на зурла кое претежно се Роми (Цигани) на што укажуваат претходно споменати извори (Ђорђевић, Т. 1910: 77; Ђорђевић, В. 1926: 385; Павловић, 1928:327; Širola, 1932: 54; Фирфов, 1947: 6; Качулев, 1962: 199; Кличкова - Георгиева, 1965: 121; Качулев, 1967, 251; Кауфман, 1970: 88-89; Голобовски, 1974:37; Манолов, 1974: 45; Hoerbuerger, 1976: 31, 35, 37; Rice, 1982: 126; Hoerbuerger, 1986: 252; Линин, 1986:110-111; Gojković, 1989: 210; Линин, 1999А: 303; Арбатски, 1999: 15; Пејчева - Димов, 2002: 8; Димов, 2003: 183; Тончева, 2009: 86; Somakci 2011: 401; Seeman, 2015: 20). Од нашите теренски истражувања во Р. Македонија и Р. Бугарија и бројните контакти со носителите на зурлациската традиција заклучуваме дека на зурла најчесто свират Роми иако во 21 век зурлата почнува да се свири и од други етникуми (Ангелов, 2016: 78). Во контекст на поврзувањето на зурлата со ромскиот етникум, како инструмент на кој свират претежно Роми, можеме да додадеме дека на Балканот таа е присутна секаде каде што живеат Роми што укажува дека миграцијата на зурлата можеме да ја поврземе со миграцијата на самите Роми. Гојкович вели дека зурлите на Балканот стигнале од истокот (од Персија) со Турците, и тие во источните краеве на Југославија станале носители на источната култура. Голема улога во нивното одомаќинување одиграле Циганите кои тогаш а и денес, останале главни зурлаци (Gojković, 1989:28). Излагањето ќе го заокружime со наша пратпоставка околу тезите кои се поврзани за миграцијата на зурлата од кои едната е дека зурлата е присутна на Балканот пред османлиската инвазија а другата теза е дека таа е пренесена за време на османлиската инвазија. Во поглед на втората теза дека зурлата на овие простори пристигнала со османлиската инвазија, наидуваме на прашањето кој ја донел зурлата, османлиите или Ромите. Имајќи во предвид дека во претходно споменатите земји, и во минатото и денес на зурла најмногу свират Роми, наше мислење е дека зурлата од Источните земји на Балканот ја донесуваат Ромите (циганите) за потребите на османлиските освојувачи кои се населувале на освоените територии, за нивни потреби а со текот на времето и нејзиното одомаќинување е прифатена и од локалното население.

Заклучок

Како инструмент на кого му се препишува источно потекло, неспорно е дека зурлата има дамнешна употреба која се задржала до ден денес на територијата на посочените земји и земјите кои се простираат на Балканскиот полуостров. Без разлика дали во минатото имала поголема употреба споредбено со сега или пак не е прифатена од целотот население, доволен е бројот на инструменталисти кои ги опслужуваат потребите на оние на кои и им е наменета зурлациската музика за да кажеме дека овој

инструмент и денес има важна улога во животот на населението кое живее во некои региони од Балканскиот полуостров. Она што можеме да го заклучиме е дека во музичката традиција на Балканот во XXI век, зурлата се среќава во Јужна Србија, Косово, Македонија, Бугарија и Грција. Зурлите кои се користат во посочените земји, по своите физичко-акустички карактеристики, но и музичко-практичната употреба се идентични а разликата ја гледаме само во димензиите од кои произлегуваат и неколкуте видови зурли и тоа: каба, јарамкаба и цура. . Денес зурлата е активно вклучена во различни прилики во Северна Грција, Југозападна Бугарија, на целата територија на Р. Македонија во делови од Јужна Србија, Косово и делови од Албанија. Зурлата придружена од тапан најчесто е употребувана од Ромите (Циганите) кои ги сметаме и за носители на зурлациската традиција, а според нас воедно се и народ кој ја донел зурлата на Балканските простори а активно ја употребува и денес.

Библиографија

Ангелов, Горанчо. 2016. Зурла - музички инструмент на еден етнос во Р. Македонија и Р. Бугарија. Музика, 22, стр. 67-79, Скопје, Сојуз на композитори на Македонија.

Арбатски, Јуриј. 1999. Свирењето на тапан во Македонија од Јуриј Арбатски. Скопје: Музика, год. 3, бр.5, 5-31 (редакција Марко Коловски).

Голабовски, Сотир. 1974. Потекло на зурлата. Скопје, Македонски фолклор, 7/13: 35-37.

Димов, Венцислав. 2003. Зурни и национализъм. Българско музикознание, 2003, кн. 4, София, 174-187.

Качулев, Иван. 1962. Народните инструменти и инструменталната музика на българите мохамедини в Родопите, В: Известия на института за музика, София, кн. VIII. Издателство на БАН, 197-234.

Качулев, Иван. 1967. Зурна. В: Енциклопедия на българската музикална култура, Венелин Крстев, отг. ред., София, Издателство на БАН, 251-252.

Кауфман, Николай. 1970. Българска народна музика. София: Наука и искусство.

Кличкова, Вера; Георгиева, Милица. 1965. Сватбените обичаи од селото Галичник – Дебарско. Скопје: Гласник на Етнолошкиот музеј, бр.2.

Линин, Александар. 1986. Народните музички инструменти во Македонија. Скопје: Македонска книга.

Линин, Александар. 1999. Зурлите во Македонија. Скопје: Музиката на почвата на Македонија, МАНУ, 301-304.

Манолов, Илия. 1974. Зурны, зурнская музыка у некоторых балканских народов и реликтные формы в ней (Зурлите, музиката со зурли кај некои Балкански народи и реликтните форми во неа). Скопје: Македонски фолклор, 7/13:39-45.

Павловић, М. Јеремије. 1928. Малешево и Малешевци. Београд.

Пейчева, Лозанка; Димов, Венцислав. 2002. Журнаджийската традиција в Югозападна Българија. Софија: Българско музикознание-иследвания.

Тончева, Веселка. 2009. Българите от Голо Бърдо, Република Албанија. Традиции, музика, идентичност, Част 1, Софија: Издание на државната агенција за българите в чужбина.

Фирфов, Живко. 1947. Нашите народни свирци и нивните инструменти. Скопје: Нова Македонија. Год. 4, бр. 791. Стр. 6.

Ђорђевић, Р. Тихомир. 1910. Цигани и музика у Југославији. Сарајево.

Ђорђевић, Р. Владимир. 1926. Скопске гајдарције и њихови музички инструменти“, Скопље: Гласник Скопског научног друштва, књ. 1, св. 1-2, 384-396.

Hoerburger, Felix. 1976. Die zournas-Musik in Griechenland. Verbreitung und Erhaltungszustand. In: Studien zur Music Sudost-Europas, Kurt Reinhard, ed. Beiträge zur Ethnomusikologie, Band 4 . Hamburg, Verlag der Musikalienhandlung Karl Dieter Wagner, 28-48.

Hoerburger, Felix. 1986. Volksmusikforschung. Aufsätze und Vorträge 1953-1984 über Volkstanz und instrumentale Volksmusik, Laaber-Verlag.

Rice, Timoty. 1982. The Surla and Tapan Tradition in Yugoslav Macedonia. Galpin society Journal, 35, 122-137.

Gojković, Andrijana. 1989. Narodni muzički instrumenti, Vuk Karadžić, Beograd.

Somakci, Pinar. 2011. Türkiye-Makedonya kültür sanat etkinlikleri çerçevesinde geleneksel çalgıların yeri ve önemi (The importance and the place of traditional instruments In the framework of Turkey – Macedonian culture – art events). 16. Uluslararası Türk kültürü sempozyumu Üsküp – Makedonya, 9 Mayıs 2011, Ankara: 394-403.

Koenig, Martin and Seeman, Sonia-Tamar. 2015. Music of Macedonia - Playing 'Til Your Soul Comes out. Washington, Music, videos, and notes available at www.folkways.si.edu SFW CD 50415 © 2015 Smithsonian Folkways Recording.

Širola, Božidar. 1932. . Sopile i zurle. Zagreb Narodna starina, knjiga XII, sv. 30.